

ileri sürülmektedir (*el-Fihrisü's-şâmil*, II, 610-611). 5. *el-Cevâhîr ve'l-ğurer fi keşfi esrârî'd-Dürer*. Emîr Ali b. Hüseyin'in *Dürerü'l-ferâ'izî* üzerine yazılmış bir ta'likdir ve *et-Ta'lîku'l-vehhâc 'alâ Dürrî'l-Emîr* adıyla da bilinmektedir (*Tefsîrü's-Semerâti'l-yânî'a*, neşredenin girişi, I, 19; Abdüsselâm b. Abbas el-Vecîh, s. 1173). 6. *er-Riyâzü'z-zâhire ve'l-cevâhîrü'n-nâzire fi keşfi't-Tezkireti'l-fâhire*. Hasan b. Muhammed en-Nahvî'ye ait eserin hâşiyesidir (*el-Fihrisü's-şâmil*, IV, 514-515). Kaynaklarda müellife *et-Teysîr fi't-tefsîr*, *Burhânü't-tahkîk* ve *şınâ'atü't-tetkîk* ve *Mesâ'ilü'd-dür fi'l-'abîd* gibi eserler de nisbet edilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Yûsuf b. Ahmed, *Tefsîrü's-Semerâti'l-yânî'a* (nşr. M. Kâsım el-Hâşimî – Abdullah Abdullah el-Hûsî), San'a 1423/2002, I, 31-32, 270; ayrıca bk. neşredenin girişi, I, 15-23; İbrâhim b. Kâsım, *Takââtü'z-Zeydiyyeti'l-kubrâ: Bulûgu'l-murâd ilâ ma'rîfetil-'isnâd* (nşr. Abdüsselâm b. Abbas el-Vecîh), Amman 1421/2001, III, 1275-1279; Şevkânî, *el-Bedrü't-tâli'*, II, 350; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 250-251; Abdullah Muhammed el-Habeşi, *Meşâdirü'l-fikri'l-İslâmî fi'l-Yemen*, Beyrut 1408/1988, s. 219; M. Hüseyin ez-Zehabî, *et-Tefsîr ve'l-müfessîrîn*, Kahire 1409/1989, II, 447-453; Ahmed el-Hüseynî, *Mü'ellesâtü'z-Zeydiyye*, Kum 1413, I, 116, 204, 351, 384; II, 67, 82, 461; İsmâil b. Ali el-Ekva', *Hicerü'l-'ilm ve ma'âklühü fi'l-Yemen*, Beyrut 1416/1995, III, 1315, 1556-1557; IV, 2059-2060; Abdüsselâm b. Abbas el-Vecîh, *A'lâmü'l-mü'ellifîne'z-Zeydiyye*, Amman 1420/1999, s. 1172-1174; *el-Fihrisü's-şâmil: el-Fıkh ve usûlüh* (nşr. el-Mecmau'l-melekî), Amman 1421/2000, II, 610-611, 625; III, 243-244; IV, 514-515, 596-598.

ADEM YERİNDE

YUSUF AKÇURA

(bk. AKÇURA, Yusuf).

YUSUF CEMİL ARARAT

(bk. ARARAT, Yusuf Cemil).

YÛSUF ÇELEBİ, Niznâm

(XII./XVIII. yüzyıl)

Na'than, bestekâr.

İstanbul'da doğdu ve orada yaşadı. Kaynaklarda kendisi hakkında fazla bilgi bulunmamakta, hayatının bir kısmını köle olarak geçirdiği bilinmektedir. Bu sırada dönemin üstatlarından mûsîkî eğitimi almasının yanı sıra dinî ve edebî ilimlerde de kendini yetiştirdi. Daha sonra efendisi tarafından âzat edilince hıfzını tamamladı, bilhassa güzel sesiyle tanınmaya baş-

ladı. Şöhretinin en parlak dönemi II. Mustafa ile (1695-1703) III. Ahmed (1703-1730) zamanına rastlar. Sultan Selim Camii'nde na'than olarak görev yaptı. Bu sebeple el yazması güfte mecmualarında kendisinden Na'than Yûsuf, Sultan Selim na'thanı, Hâfız Yûsuf isimleriyle de söz edilmektedir. Günümüzde bazı eserlerde kendisi için Tiznâm Yûsuf denilmesinin sebebi anlaşılammaktadır. Yûsuf Çelebi icrası ve besteleriyle de dönemin mûsîkî-şinasları arasında yer aldı. Ebûîshakzâde Esad Efendi *Atrabü'l-âsar*'da onun beste, semâi ve şarkî formlarında elli civarında eser bestelediğini kaydederken dinî formlarındaki bestelerinden söz etmemiştir. İlim adamı, hattat ve şair Abdülbâkî Ârif'in güftesi üzerine bestelediği mi'râciye onun bestekârlıktaki seviyesinin önemli bir göstergesidir. Günümüze notaları ulaşmayan bu eser Şeyh Nâyî Osman Dede'nin mi'râciyesi yanında unutulmuş olmalıdır. Yılmaz Öztuna *Türk Musikisi Ansiklopedik Sözlüğü*'nde (II, 505) bestekârın zamanımıza ulaşan bir beste, bir semâi, bir na't, üç tevşih, bir durak ve iki ilâhiden oluşan dokuz eserinin listesini, Sadettin Nüzhet Ergun ise *Türk Musikisi Antolojisi*'nde (I, 272-279) on sekiz adet dinî bestesinin güftesini vermiştir. Bunlar arasında sözleri divan şairi Yahyâ Nazîm'e ait; "Âfîtab-ı subh-i mâ evhâ habîb-i kibriyâ" mısraıyla başlayan rast makamındaki na't ile sözleri Gafûrî'ye ait, "Tahtgâh etti vücûdum şehrinin sultân-ı aşk" mısraıyla başlayan evç makamındaki durağı dinî mûsikinin seçkin eserleri arasındadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebûîshakzâde Esad Efendi, *Atrabü'l-âsar*, İÜ Ktp., TY, nr. 6204, vr. 37^{a-b}; Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, *Mecmûa-i İlahiyyât*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3397, vr. 2^b, 7^b, 8^b, 61^a, 86^b, 106^b, 107^a, 117^a; Suphi Ezgi, *Nazarî-Amelî Türk Musikisi*, İstanbul 1935-40, II, 56-57, 63, 161-162; IV, 78-79; a.mlf., *Türk Musikisi Klâsiklerinden Temcit-Na't-Salat-Durak*, İstanbul 1945, s. 25-26, 38-39; Sadettin Nüzhet Ergun, *Türk Musikisi Antolojisi*, İstanbul 1942-43, I, 125, 141, 272-279; II, 468; Yılmaz Öztuna, *Türk Musikisi Ansiklopedik Sözlüğü*, Ankara 2006, II, 505.

NURI ÖZCAN

YÛSUF DEDE EFENDİ

(ö. 1080/1670)

Mevlevî şeyhi, şair,
ney ve çeng virtüozu, bestekâr.

1014 (1605) yılında Konya'da doğdu. Burada Mevlevî şeyhi Bostan Çelebi'ye intisap etti. Hıfzını tamamladı, mûsîkî ve edebiyat eğitimi aldı. Daha sonra İstanbul'a

gidip Galata Mevlevihânesi'nde Âdem Dede'ye (ö. 1062/1652) intisap etti; mûsîkî bilgisini artırıp dergâhın neyzenbaşı oldu. Çeng çalmada da mâhirdi, bu sebeple Çengi Yusuf olarak da bilinmektedir. IV. Murad'ın İstavroz Has Bahçesi'nde Yûsuf Dede'yi ney üflerken dinlemesi üzerine saraya alınıp gilmânân-ı hâssa arasına gir-di. Saraydaki fiasslarda neyi ve çengiyle büyük ilgi topladı. 1640'ta IV. Murad'ın vefatı üzerine her şeyini Enderun'daki arkadaşlarına dağıtarak saraydan ayrıldı ve Beşiktaş Mevlevihânesi'nde inzivâ hayatı yaşamaya başladı. Sarayda iken Mevlevî kıyafetini hiç çıkarmamıştı. Yûsuf Dede, Beşiktaş Mevlevihânesi şeyhi Hasan Dede'nin kızı ile evlendi. Hasan Dede'nin 1074'te (1663) vefatının ardından Beşiktaş Mevlevihânesi'ne şeyh oldu. Daha sonra bir ara Nâcî Ahmed Dede posta geçtiyse de arkasından Yûsuf Dede ikinci defa meşihate getirildi; bu görevine Zilkade 1080'de (Nisan 1670) vefatına kadar devam etti. Beşiktaş Mevlevihânesi'ne defnedilen Yûsuf Dede'nin yerine Eyyûbî Mehmed Memiş Dede postnişinliğe tayin edildi. Nazîm'in onun ölümüne düşürdüğü tarih beyti şöyledir: "Dedi Nîl-i sirişke gark olup Ya'küb-i dil târîh / Aziz-i tekye-i Mısır-ı Hudâ ola Dede Yûsuf" (1080). Fennî de, "Fennî'yâ gûş idicek fevtini dedim târîh / Oldu Yûsuf Dede'miz Mısır-ı naîm içre aziz" beytiyle tarih düşürmüştür.

İyi seviyede Arapça ve Farsça bilen Yûsuf Dede, Safâî'ye göre *Meşnevî'ye* nazîre olarak 120.000 beyit yazmıştır. Hz. Peygamber'in mücizelerinin konu edildiği 10.000 beyitlik *Ravzatü'n-nûr* adlı Farsça bir eseri de vardır. Ayrıca İsmâil Ankaravî'nin *Mecmûatü'l-letâif* adlı *Meşnevî* şerhinin bazı kısımlarını özetleyerek *el-Menhecü'l-kavî li-tullâbi'l-Meşnevî* adıyla Arapça'ya çevirmiştir (Kahire 1289). Bunların yanında mûsîkî nazariyatına dair *Risâle-i Edvâr*'ı kaleme almıştır. Kaynaklarda bir nüshasının İstanbul Millet Kütüphanesi'nde kayıtlı olduğu bildirilen (nr. 713) bu eser şu anda kütüphanede mevcut değildir. Ancak risâlenin Hüseyin Sadettin Arel tarafından kopye edilen 1137 (1724) tarihli bir nüshasının fotokopisi Süleyman Erguner'dedir; risâle Recep Uslu tarafından neşredilmiştir (bk. bibl.). Giriş kısmında bazı çalgıların akortları hakkında bilgi verilen eserlerde makamların oluşturulması ve usule dair bilgiler verilmekte, risâle mûsîkî öğreniminde bir hocadan ders almanın önemi hakkında bir tavsiye ile sona ermektedir.

YÛSUF DEDE EFENDİ

Evliya Çelebi, gençliğinde Enderun'da arkadaşlık yaptığı Yûsuf Dede'nin ney üflemesindeki maharetini anlatırken kendisini dinleyenlerin mutlaka ağladığını söyler, çeng sazındaki üstün icrasından da övgü ile bahseder. Ayrıca Yûsuf Dede'nin sert mizaçlı olduğunu kaydeden Evliya Çelebi, onun *Meşnevî* dersi verirken mânevî coşkuya kapılarak birkaç defa kürsüden derişlerin üzerine atladığını, bu durumda iken çok hızlı semâ yaptığını, âdetâ kaşı, gözü ve yüzünün görünmez hale geldiğini de belirtir. Yûsuf Dede'nin Konya Dergâhi, İstanbul mevlevîhâneleri ve devlet kademeleri arasındaki irtibatı sağlayan önemli görevler aldığı belgelerden anlaşılabilir. Onun "Feryâd-ı Yûsuf" adlı hüseyinî makamında ve düyek usulündeki peşrevinin notası Dimitrius Kantemir'in *Kitâbü İlmî'l-mûsikî* adlı eserinde kaydedilmiş ve Yalçın Tura tarafından günümüz notasına çevrilerek yayımlanmıştır (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme* (Dağlı), I, 343; Kantemiroğlu, *Kitâbü İlmî'l-mûsikî alâ vecihî'l-hurûfât: Mûsikîyi Harflerle Tesbî ve İcrâ İlmînin Kitabı* (nşr. Yalçın Tura), İstanbul 2001, II, 373; Mustafa Safâyî Efendi, *Tezkire*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2549, vr. 341^b; Nazım, *Divân* (nşr. Mehmed Nâil), İstanbul 1257, s. 493-494; Şeyhî, *Vekâyiü'l-fuzalâ*, I, 567-568; Ebûshakzâde Esad Efendi, *Atrabül-âsâr*, İÜ Ktp., TY, nr. 6204, vr. 21^a; Esrâr Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevlevîyye* (haz. İlhan Genç), Ankara 2000, s. 531; *Osmanlı Müellifleri*, I, 201; Sadettin Nûzhet Ergun, *Türk Musikisi Antolojisi*, İstanbul 1942, I, 36-37; Öztuna, *TMA*, II, 501; Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul 1983, s. 143; Necdet Yılmaz, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (17. Yüzyıl)*, İstanbul 2001, s. 282-284, 291-293; Recep Uslu, "Yusuf Dede Çengî Mevlevî ve Yayınlanmamış Risâle-i Edvâr'ı Müsikimiz İçin Önemli Bir Keşif", *Tarih ve Düşünce*, sy. 28, İstanbul 2002, s. 62-65.

MEHMET NURİ UYGUN

YÛSUF b. EBÛ's-SÂC

(يوسف بن أبي الساج)

Ebû'l-Kâsım Yûsuf b. Ebi's-Sâc
Dîvdâd b. Yûsuf Dîvdest
(ö. 315/927)

Azerbaycan'da
hüküm süren
Sâcoğulları hükümdarı
(901-927)

(bk. SÂCOĞULLARI).

YÛSUF EFENDİ, Ahîzâde

(bk. AHİZÂDE YÛSUF EFENDİ).

YÛSUF EFENDİ, İmam

(ö. 1057/1647)

İmâm-ı sultânî, şair ve bestekâr.

994 (1586) yılında Şam'da doğdu. Şâmî Yûsuf olarak da anılır. Dedesinin hatiplik yaptığı Sukayfe Camii'ne nisbetle Sukayfî diye de tanınır. Şeceresi Yûsuf b. Ebû'l-Feth b. Mansûr b. Abdurrahman'dır. Şam'daki Ümeye Camii'nde dersîâm Hasan Bûrînî'den çeşitli ilimleri tahsil edip Halvetiyye-Cemâliyye'den Assâliyye'nin kurucusu Ahmed b. Ali el-Assâli'ye intisap etti ve ondan tasavvuf terbiyesi aldı. Şam'da Sultan Selim (Selimiye) Camii'nde bir süre hatiplik yaptıktan sonra gittiği İstanbul'da sesinin güzelliği ve Kur'an okuyuşundaki zarafetiyle tanındı. II. Osman onu kendisine imam tayin etti. 1031 (1622) yılında II. Osman'ın öldürülmesinin ardından Şam'a dönerek Sultan Selim Camii'nde imamlık yapmaya başladı. Ayrıca Selimiye Medresesi'nde ders verdi. 1044'te (1634) Evliyâzâde Mehmed Efendi'nin hastalanması üzerine IV. Murad'ın hünkâr imamlığına tayin edildi. Daha sonra kendisine Mihaîlîç ve Kırmastî kazaları arpalık olarak verildi. IV. Murad'ın Revan ve Bağdat seferlerine katılan Yûsuf Efendi padişahın ölümü sırasında başında Kur'an okudu. Şevval 1049'da (Şubat 1640) Sultan İbrâhim'in tahta geçmesinin ardından imamlık görevinden azledildiyse de Safer 1056'da (Mart-Nisan 1646) tekrar aynı göreve getirildi. Şehzade Mehmed'le (IV.) kardeşleri Şehzade Süleyman (II.), Şehzade Ahmed (II.) ve Şehzade Selim'e hocalık yaptı. Şehzade hocası olduğundan kendisine Rumeli kazaskerliği pâyesi verildi. Şehzade Mehmed'in padişahlığından 16 ay önce Safer 1057'de (Mart 1647) vefat etti ve Karacaahmet Tekkesi yakınlarına defnedildi. Şair Sâdî Efendi onun oğludur.

Evliya Çelebi, Yûsuf Efendi'nin kendisine hocalık yaptığını ve kırâat-i seb'âyı Yâsîn-i şerif'e kadar ondan okuduğunu belirtir; ayrıca Şehzade Mehmed'in doğumunu anlatırken Yûsuf Efendi'den de söz eder. Buna göre Sultan İbrâhim, Mehmed doğmadan önce, bir erkek evlâdı olursa doğduğu gün ilk defa gördüğü kimsenin adını oğluna vereceğini söyler. Yûsuf Efendi sabah namazına geldiği sırada Mehmed'in doğumu müjdelenince Sultan İbrâhim şehzadenin ismini Yûsuf koyduğunu belirtir ve çocuğun kulağına Yûsuf Efendi ezan okur. Ancak yedi saat sonra padişaha Yûsuf'un kul ismi olduğu söylenince şehzadeye Mehmed adı verilir. Yûsuf

Efendi, Kâdî İyâz'ın *eş-Şifâ'* adlı eserini ve Muhibbüddin el-Ulvânî'nin *el-Manzûmetü'l-Muhibbiyye*'sini (*Şerhu 'Umdeti'l-hükkâm*) şerhetmiştir. Arapça şiirler yazan Yûsuf Efendi bunlardan birkaçını bestelemiştir. Yakın dostu Şehâbeddin el-Hafâcî bu şiirlerin bir kısmını biyografisinde kaydetmekte (*Habâya'z-zevâyâ*, s. 233-247; ayrıca bk. Muhibbî, IV, 495-499), Brockelmann da onun bir kasidesine ait yazmanın mevcudiyetini haber vermektedir (*GAL*, II, 355). Yûsuf Efendi'nin, "Rabbi sallî ale't-tihâmî" mısraıyla başlayan çârgâh, "Ve'ktidâi li'n-nebiyyi'l-hâdî" mısraıyla başlayan düğâh-hüseyinî makamındaki tesbihlerini Sadettin Nûzhet Ergun eserinde kaydetmiş, ancak bunların notaları günümüze ulaşmamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Şehâbeddin el-Hafâcî, *Habâya'z-zevâyâ fîmâ fi'r-ricâl mine'l-bekâya* (nşr. Mehmet Mesut Ergin), Ankara 2008, s. 232-247; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme* (nşr. Orhan Şaik Gökyay), İstanbul 1996, I, 114; a.e. (Dağlı), VI, 81; Muhibbî, *Hulâşatü'l-eşer*, IV, 493-500; Nâimâ, *Tarih* (haz. Mehmet İpşirli), Ankara 2007, II, 818, 940-941; Şeyhî, *Vekâyiü'l-fuzalâ*, III, 135-136; *Sicill-i Osmânî*, IV, 656; Sadettin Nûzhet Ergun, *Türk Musikisi Antolojisi*, İstanbul 1942, I, 32, 68-69; Brockelmann, *GAL*, II, 355; *Hediyetü'l-ârifîn*, II, 566; Zirikî, *el-A'lâm* (Fethullah), VIII, 245; İhsân bint Saîd Hulûsî, *A'lâmü'l-fikr fi Dimaşk beyne'l-karneyni'l-evvel ve's-şânî 'aşer li'l-hicre*, Dimaşk 1414/1994, s. 418-419; Erdoğan Karataş, *XVIII. Yüzyıla Ait Bir El Yazması Mecmûada Dinî Musikî Güfteleri* (yüksek lisans tezi, 1995), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 45-53.

MEHMET NURİ UYGUN

YÛSUF EMİRİ

(ö. 837/1433)

XV. yüzyıl Çağatay şairlerinden
(bk. ÇAĞATAY EDEBİYATI).

YÛSUF HAKİKİ

(ö. 893/1488)

Mutasavvîf şair.

Somuncu Baba olarak bilinen mutasavvîf Şeyh Hamîd-i Velî'nin oğludur. Kaynaklarda Baba Yûsuf, Yûsuf Hakîkî Baba, Baba Yûsuf Hakîkî, Şeyh Yûsuf, halk arasında Hakîkî Baba ve Gül Baba diye anılır. Ne zaman doğduğu bilinmemektedir. *Muhabetnâme* adlı eserinin müstensihî, kitabı 894'te (1489) müellifin ölümünden bir yıl sonra istinsah ettiğini bildirdiğine göre 893 (1488) yılında ölmüş olmalıdır. Tasavvuf yolunda temel bilgileri kuvvetli bir ihtimalle babasından alan Yûsuf'un tahsiliyle ilgili